MA’RIFATPARVAR JADIDLAR FAOLIYATINI ANTROPOLOGIK YONDASHUV ASOSIDA O‘QITISH TEXNOLOGIYALARINI TAKOMILLASHTIRISH

Akobirov Roziddin Shuhrat o‘g‘li
Osiyo xalqaro universiteti
Iqtisodiyot va pedagogika fakulteti
Pedagogika yo‘nalishi
1-kurs magistri
https://doi.org/10.5281/zenodo.21473349

Annotatsiya

Mazkur maqolada oliy ta’limning pedagogika yo‘nalishlarida ma’rifatparvar jadidlar faoliyatini o‘qitish jarayonini antropologik yondashuv asosida takomillashtirish masalasi tadqiq etilgan. Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, jadidchilik harakati va uning namoyandalari merosi ko‘pincha tarixiy-siyosiy yoki adabiy-estetik hodisa sifatida o‘rganilib, uning inson, jamiyat, ta’lim, ma’naviyat va madaniy taraqqiyotga oid qarashlarini zamonaviy pedagogik kompetensiyalar bilan integratsiyalash masalasi yetarlicha tizimli yoritilmagan. Maqolada antropologik yondashuv insonni ta’lim jarayonining markaziy subyekti sifatida qarash, tarixiy shaxs va davrni uning ijtimoiy-madaniy muhiti, dunyoqarashi, qadriyatlari hamda faoliyat motivlari bilan uzviy birlikda tahlil qilish imkonini beruvchi metodologik asos sifatida talqin etiladi. Tadqiqotda tarixiy-pedagogik tahlil, qiyosiy tahlil, tizimli yondashuv, kontent-tahlil, modellashtirish va pedagogik loyihalash metodlaridan foydalanilgan. Natijada “Tarixiy-madaniy kontekst — insoniy mazmun — pedagogik kompetensiya — amaliy faoliyat — refleksiv baholash” ketma-ketligiga asoslangan antropologik o‘qitish modeli taklif etildi. Model jadidlar merosini zamonaviy pedagogning tanqidiy fikrlash, kommunikativ, tadqiqotchilik, media va ma’naviy-axloqiy kompetensiyalari bilan bog‘lashga xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari jadidlar faoliyatini o‘qitishni reproduktiv ma’lumot berishdan kompetensiyaga yo‘naltirilgan, muammoli, dialogik va refleksiv ta’lim jarayoniga aylantirish imkonini beradi.

Kalit so‘zlar

jadidchilik, ma’rifatparvarlik, antropologik yondashuv, pedagogik ta’lim, o‘qitish texnologiyasi, tarixiy-pedagogik meros, pedagogik kompetensiya, madaniy identifikatsiya, tanqidiy fikrlash, refleksiya, ta’lim modeli, insonparvar pedagogika.

Kirish

XXI asr ta’lim tizimida pedagog shaxsini tayyorlash masalasi faqat muayyan fan bo‘yicha bilim berish bilan cheklanmaydi. Zamonaviy o‘qituvchi tarixiy tafakkurga ega, ijtimoiy-madaniy jarayonlarni anglay oladigan, turli qarashlar bilan muloqot qila oladigan, mustaqil fikrlaydigan va ta’lim oluvchining shaxsiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlaydigan mutaxassis sifatida shakllanishi zarur. Shu nuqtayi nazardan, bo‘lajak pedagoglarni tayyorlashda milliy pedagogik tafakkur tarixini, xususan, jadid ma’rifatparvarlarining ta’lim, tarbiya, inson va jamiyat haqidagi qarashlarini chuqur o‘rganish muhim ilmiy-pedagogik ahamiyat kasb etadi.

Jadidchilik Turkiston ijtimoiy-madaniy tarixida yuzaga kelgan murakkab va ko‘p qatlamli ma’rifiy harakat sifatida nafaqat yangi usul maktablarini tashkil etish, balki jamiyatning fikrlash tarzini yangilash, milliy o‘zlikni anglash, ilm-fan va madaniyatni rivojlantirish, shaxsning ma’naviy-intellektual salohiyatini oshirishga qaratilgan keng ko‘lamli faoliyatni ifodalagan. Mahmudxo‘ja Behbudiy, Abdulla Avloniy, Abdurauf Fitrat, Munavvarqori Abdurashidxonov, Cho‘lpon va boshqa ma’rifatparvarlarning faoliyati ta’limni jamiyatni o‘zgartirishning muhim vositasi sifatida tushunishga asoslangan edi.

Bugungi oliy ta’lim amaliyotida jadidlar faoliyatini o‘qitishning muayyan muammolari mavjud. Birinchidan, tarixiy shaxslar faoliyati ko‘pincha biografik ketma-ketlikda yoritiladi. Bunday

yondashuv talabaning faktik bilimini kengaytirishi mumkin, biroq tarixiy shaxsning qarashlari qanday ijtimoiy sharoitda shakllangani, ularning qanday ehtiyojlarga javob bergani va bugungi pedagogik faoliyat uchun qanday metodologik ahamiyatga egaligini to‘liq ochib bermaydi. Ikkinchidan, jadidlar merosi ko‘pincha “milliy qadriyat” tushunchasi doirasida umumiy tarzda talqin qilinadi. Natijada ushbu merosning zamonaviy pedagogik kompetensiyalarni shakllantirishdagi amaliy imkoniyatlari yetarli darajada aniqlanmay qoladi.

Mazkur muammoni hal etishda antropologik yondashuv muhim metodologik imkoniyatlarga ega. Antropologik yondashuv ta’lim jarayonida insonni faqat bilimlarni o‘zlashtiruvchi obyekt sifatida emas, balki muayyan madaniyat, tarix, ijtimoiy muhit va qadriyatlar tizimida shakllanuvchi faol subyekt sifatida qarashni nazarda tutadi. Shuningdek, bu yondashuv tarixiy shaxsni ham faqat “buyuk arbob” sifatida emas, balki muayyan davrning ijtimoiy-madaniy sharoitida qarorlar qabul qilgan, muammolarni anglagan va ularga o‘z faoliyati orqali javob izlagan inson sifatida tahlil qilish imkonini beradi.

Tadqiqotning asosiy muammosi shundan iboratki, jadidlar faoliyatini o‘qitishda tarixiy ma’lumotlar bilan zamonaviy pedagogik kompetensiyalar o‘rtasida metodik bog‘liqlik yetarli darajada yaratilmagan. Shu sababli maqolada jadidlar merosini o‘rganishning yangi modeli taklif etiladi. Mazkur modelning asosiy g‘oyasi tarixiy bilimni zamonaviy pedagogik faoliyat bilan bog‘lashdan iborat.

Tadqiqotning maqsadi — oliy ta’limning pedagogika yo‘nalishlarida ma’rifatparvar jadidlar faoliyatini antropologik yondashuv asosida o‘qitish texnologiyalarini takomillashtirish hamda jadidlar merosini zamonaviy pedagogik kompetensiyalar bilan bog‘lovchi o‘qitish modelini ishlab chiqish.

Tadqiqot vazifalari quyidagilardan iborat:

1. Jadidlar faoliyatini o‘qitishning mavjud ilmiy-pedagogik imkoniyatlarini tahlil qilish;
2. Antropologik yondashuvning mazmuni va pedagogik imkoniyatlarini aniqlash;
3. Jadidlar merosini zamonaviy pedagogik kompetensiyalar bilan bog‘lash mezonlarini ishlab chiqish;
4. Antropologik yondashuv asosida jadidlar faoliyatini o‘qitish modelini taklif etish;
5. Modelni amalga oshirishga xizmat qiluvchi pedagogik texnologiyalarni aniqlash;
6. Mazkur yondashuvning bo‘lajak pedagoglarning kasbiy rivojlanishiga ta’sirini asoslash.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi antropologik yondashuv asosida jadidlar faoliyatini o‘qitishning mazmuniy va texnologik modeli ishlab chiqilganida namoyon bo‘ladi. Modelda tarixiy-madaniy kontekstni o‘rganish, insoniy tajribani anglash, pedagogik muammoni aniqlash, zamonaviy kompetensiya bilan bog‘lash va amaliy-refleksiv faoliyatni tashkil etish yagona pedagogik jarayon sifatida qaraladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Jadidchilik fenomenini o‘rganish o‘zbek tarixshunosligi, adabiyotshunosligi, pedagogikasi va madaniyatshunosligining muhim yo‘nalishlaridan biridir. Jadidlar merosiga bag‘ishlangan tadqiqotlarda ushbu harakatning ijtimoiy-siyosiy, ma’rifiy, adabiy va madaniy jihatlari keng yoritilgan. Ayniqsa, jadidlarning maktab va ta’lim tizimini yangilashga qaratilgan faoliyati, yangi usul maktablarining shakllanishi, matbuot va teatrning ma’rifiy vosita sifatidagi roli, milliy o‘zlikni anglash masalalari alohida tadqiq etilgan.Jadidchilikni o‘rganishda Behbudiy, Avloniy, Fitrat va boshqa ma’rifatparvarlarning asarlari birlamchi manba sifatida alohida ahamiyatga ega. Ularning asarlarida ta’limning maqsadi, o‘qituvchining jamiyatdagi o‘rni, axloqiy tarbiya, ilm va taraqqiyot, milliy ong, zamonaviy maktab va shaxs kamoloti masalalari o‘ziga xos tarzda ifodalangan.

Abdulla Avloniyning pedagogik qarashlari ta’lim va tarbiyani ajralmas jarayon sifatida talqin qilishi bilan ahamiyatlidir. Uning qarashlarida insonning ma’naviy va axloqiy kamoloti jamiyat taraqqiyoti bilan bevosita bog‘lanadi. Bu g‘oya zamonaviy pedagogik kompetensiyalarni shakllantirish jarayonida muhim metodologik asos bo‘la oladi. Chunki zamonaviy pedagogdan faqat fan bilimiga ega bo‘lish emas, balki ta’lim oluvchining axloqiy, ijtimoiy va madaniy rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatish qobiliyati ham talab etiladi.

Mahmudxo‘ja Behbudiy faoliyati esa ta’lim, matbuot, teatr va jamoatchilik faoliyatining o‘zaro bog‘liqligini ko‘rsatadi. Uning faoliyatini antropologik nuqtayi nazardan o‘rganish shuni ko‘rsatadiki, ma’rifatparvarlik faqat maktab doirasidagi pedagogik faoliyat emas, balki inson va jamiyat o‘rtasidagi munosabatlarni qayta ko‘rib chiqishga qaratilgan keng ijtimoiy-madaniy loyiha bo‘lgan.

Abdurauf Fitratning qarashlarida esa ilm, milliy ong, madaniyat, til va jamiyat taraqqiyoti masalalari markaziy o‘rin egallaydi. Fitrat merosini o‘rganish talabalarda ijtimoiy muammolarni tahlil qilish, turli nuqtayi nazarlarni qiyoslash va ilmiy xulosa chiqarish ko‘nikmalarini rivojlantirish imkonini beradi.Zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda antropologik yondashuv ta’limni insonning madaniy va ijtimoiy tajribasi bilan bog‘liq jarayon sifatida ko‘rib chiqadi. Pedagogik antropologiya doirasida ta’limning mazmuni insonning tabiati, rivojlanishi, madaniyatni o‘zlashtirishi va jamiyatda faoliyat yuritishi bilan bog‘liq holda tahlil qilinadi.Mazkur yondashuvning asosiy afzalligi shundaki, u tarixiy materialni faqat “o‘tmish haqida bilim” sifatida emas, balki insoniyat tajribasini anglash vositasi sifatida ko‘rishga imkon beradi. Jadidlar faoliyatini antropologik yondashuv asosida o‘qitishda “Ular nima qilgan?” degan savol bilan cheklanib qolmasdan, “Ular qanday insoniy va ijtimoiy muammoni anglagan?”, “Ularning qarashlari qanday madaniy sharoitda shakllangan?”, “Ular taklif qilgan yechimlarning bugungi ta’lim uchun qanday ahamiyati bor?” kabi savollar asosiy o‘ringa chiqadi.

Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, jadidlar merosi va zamonaviy kompetensiyaviy ta’lim o‘rtasidagi bog‘liqlik yetarli darajada tizimlashtirilmagan. Ko‘plab tadqiqotlarda jadidlarning ma’rifiy qarashlari yoritilgan bo‘lsa-da, ularni pedagogika yo‘nalishidagi talabalar kompetensiyalarini shakllantirishga yo‘naltirilgan aniq o‘qitish modeli sifatida ishlab chiqish masalasi dolzarb bo‘lib qolmoqda. Shu sababli ushbu tadqiqotda jadidlar faoliyatini o‘qitish uchta darajadagi bog‘liqlik asosida qaraladi:

- tarixiy-madaniy daraja;
- shaxsiy-insoniy daraja;
- kasbiy-pedagogik daraja.

Mazkur darajalar o‘zaro uzviy bog‘langan holda talabaning tarixiy bilimdan pedagogik faoliyatga o‘tishini ta’minlaydi.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqot metodologik jihatdan insonparvarlik, tizimlilik, tarixiylik, kompetensiyaviylik va madaniyatlararo yondashuv tamoyillariga asoslangan.Tadqiqotning asosiy metodologik yondashuvi antropologik yondashuvdir. Ushbu yondashuvga ko‘ra, ta’lim mazmuni insonning tarixiy, ijtimoiy, madaniy va shaxsiy tajribasi bilan bog‘liq holda tashkil etilishi lozim. Jadidlar faoliyati ham aynan inson va jamiyat o‘rtasidagi munosabatlar nuqtayi nazaridan o‘rganiladi. Tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi:

Tarixiy-pedagogik tahlil. Jadidlarning ta’lim va tarbiyaga oid qarashlarini ularning tarixiy davri va ijtimoiy-madaniy muhiti bilan bog‘liq holda o‘rganish uchun qo‘llanildi.

Qiyosiy tahlil. Jadidlar ilgari surgan ta’lim g‘oyalari zamonaviy pedagogik kompetensiyalar bilan qiyoslandi.

Tizimli yondashuv. O‘qitish mazmuni, metodlari, texnologiyalari, ta’lim oluvchi faoliyati va baholash jarayoni yagona tizim sifatida ko‘rib chiqildi.

Kontent-tahlil. Jadidlar asarlarida uchraydigan ta’lim, tarbiya, inson, ilm, ma’rifat, axloq va jamiyat taraqqiyotiga oid mazmuniy birliklar tahlil qilindi.

Modellashtirish. Antropologik yondashuv asosida jadidlar faoliyatini o‘qitishning tarkibiy modeli ishlab chiqildi.

Pedagogik loyihalash. Jadidlar merosini zamonaviy kompetensiyalar bilan bog‘lashga yo‘naltirilgan o‘quv topshiriqlari va faoliyat shakllari ishlab chiqildi.

Tadqiqotning konseptual asosini quyidagi mantiqiy zanjir tashkil etadi:

Tarixiy voqelik → Insoniy tajriba → Muammo va ehtiyoj → Jadidlarning ma’rifiy yechimi → Zamonaviy pedagogik kompetensiya → Amaliy faoliyat → Refleksiya.

Mazkur zanjir tarixiy materialni oddiy yodlashdan faol anglash va amaliy qo‘llashga o‘tishni ta’minlaydi.

Asosiy qism

Antropologik yondashuvning pedagogik mazmuni

Antropologik yondashuvning markazida inson turadi. Biroq bu yondashuv insonni mavhum va umumiy mavjudot sifatida emas, balki muayyan tarixiy, madaniy va ijtimoiy sharoitda yashovchi shaxs sifatida tahlil qiladi.

Ta’lim jarayonida antropologik yondashuv quyidagi savollarga javob izlashni talab etadi:

- Inson qanday sharoitda shakllanadi?
- Uning dunyoqarashiga qaysi ijtimoiy va madaniy omillar ta’sir qiladi?
- Ta’lim shaxsning imkoniyatlarini qanday rivojlantiradi?
- Inson o‘z davrining muammolariga qanday munosabat bildiradi?
- Tarixiy tajriba zamonaviy shaxs rivojiga qanday ta’sir ko‘rsatishi mumkin?

Jadidlar faoliyatini o‘rganishda ushbu savollar alohida ahamiyatga ega. Chunki jadidlar o‘z davrining ta’limiy va ijtimoiy muammolariga befarq bo‘lmagan. Ularning faoliyatini o‘rganish orqali talaba tarixiy shaxsni tayyor stereotiplar asosida emas, balki real ijtimoiy sharoitda qaror qabul qilgan inson sifatida anglaydi.

Masalan, yangi usul maktablarining tashkil etilishi faqat ta’lim metodikasidagi yangilik sifatida emas, balki o‘sha davrda insonning bilim olish imkoniyatini kengaytirish, savodxonlikni oshirish va ijtimoiy faollikni rivojlantirishga qaratilgan harakat sifatida talqin qilinadi.

Shu jihatdan antropologik yondashuv jadidlar merosini uch asosiy kategoriyada o‘rganishni nazarda tutadi:

Inson. Jadidlar ta’lim tizimining markazida qanday shaxsni ko‘rgan?

Madaniyat. Ularning qarashlari qanday milliy va umuminsoniy qadriyatlar bilan bog‘liq bo‘lgan?

Jamiyat. Ta’lim va ma’rifat orqali qanday ijtimoiy o‘zgarishlarga erishishni maqsad qilgan?

Ushbu uchlik zamonaviy pedagogik ta’lim uchun ham muhimdir. Chunki zamonaviy o‘qituvchi ta’lim oluvchini faqat bilim oluvchi emas, balki o‘z madaniy muhitida yashovchi va jamiyat taraqqiyotiga ta’sir ko‘rsatuvchi shaxs sifatida ko‘rishi kerak.

Jadidlar merosini zamonaviy pedagogik kompetensiyalar bilan bog‘lash

Jadidlar faoliyatini o‘qitishning samaradorligi tarixiy bilimning zamonaviy kasbiy faoliyat bilan bog‘lanishiga bog‘liq.

Tadqiqot doirasida jadidlar merosi va pedagogik kompetensiyalar o‘rtasidagi quyidagi muvofiqlik taklif etiladi:

Jadidlar merosining yo‘nalishi	**Shakllantiriladigan zamonaviy kompetensiya**
Ilm va ma’rifatga intilish	O‘z-o‘zini rivojlantirish kompetensiyasi
Yangi usul maktablari	Innovatsion pedagogik faoliyat
Matbuot va nashriyot	Media va axborot savodxonligi
Teatr va ommaviy ma’rifat	Kommunikativ kompetensiya
Milliy o‘zlik masalasi	Madaniy kompetensiya
Jamiyat muammolarini anglash	Tanqidiy va ijtimoiy tafakkur
Tarbiya va axloq masalalari	Ma’naviy-axloqiy kompetensiya
Ilmiy izlanish va tarjima	Tadqiqotchilik kompetensiyasi

Mazkur bog‘liqlik talabaning “jadidlar nima qilgan?” savolidan “jadidlar tajribasi bugungi pedagog faoliyatida qanday namoyon bo‘lishi mumkin?” savoliga o‘tishini ta’minlaydi.

Masalan, jadidlarning matbuotdan ma’rifiy vosita sifatida foydalanishi bugungi kunda pedagogning media savodxonligi va raqamli kommunikatsiya kompetensiyasi bilan bog‘lanishi mumkin. Jadidlar teatr orqali jamiyatga ta’sir ko‘rsatgan bo‘lsa, zamonaviy pedagog ham ta’limiy videolar, podkastlar, raqamli hikoyalar va interaktiv media vositalari orqali ta’lim oluvchilarga ta’sir ko‘rsatadi.

Bu yerda asosiy maqsad tarixiy hodisalarni zamonaviy texnologiyalarga sun'iy ravishda moslashtirish emas. Aksincha, tarixiy tajribadagi pedagogik g'oyani aniqlash va uning zamonaviy sharoitdagi funksional analogini topishdir.

Antropologik o'qitish modelining tuzilishi

Tadqiqot natijasida "Jadidlar merosini antropologik-kompetensiyaviy o'qitish modeli" taklif etiladi.

Model quyidagi tarkibiy qismlardan iborat:

1. Maqsadli komponent.

Asosiy maqsad — talabalarda jadidlar faoliyatini tarixiy-madaniy va insoniy kontekstda anglash hamda ushbu tajribani zamonaviy pedagogik faoliyat bilan bog'lash qobiliyatini shakllantirish.

2. Mazmuniy komponent.

Mazmun quyidagi bloklardan tashkil topadi:

- jadidchilikning tarixiy shart-sharoitlari;
- jadidlar dunyoqarashining shakllanish omillari;
- ta'lim va tarbiya haqidagi qarashlar;
- milliy madaniyat va ma'rifat masalalari;
- matbuot, teatr va ta'limning o'zaro aloqasi;
- jadidlar merosining zamonaviy pedagogik ahamiyati.

3. Faoliyat komponenti.

Talabalar quyidagi faoliyat turlariga jalb qilinadi:

- tarixiy manbalarni tahlil qilish;
- biografik portret yaratish;
- muammoli vaziyatlarni tahlil qilish;
- munozara va debatlar;
- loyiha ishlab chiqish;
- raqamli hikoyalash;
- refleksiv esse yozish.

4. Kompetensiyaviy komponent.

O'qitish jarayonida quyidagi kompetensiyalar rivojlantiriladi:

- tanqidiy fikrlash;
- kommunikativ kompetensiya;
- tadqiqotchilik kompetensiyasi;
- madaniy kompetensiya;
- axborot-media kompetensiyasi;
- pedagogik loyihalash;
- refleksiv kompetensiya.

5. Natijaviy komponent.

Talaba:

- jadidlar faoliyatini tarixiy kontekstda tahlil qiladi;
- tarixiy shaxs faoliyatining insoniy motivlarini tushuntiradi;
- jadidlar g'oyalarini zamonaviy pedagogik muammolar bilan bog'laydi;
- mustaqil pedagogik loyiha ishlab chiqadi;
- o'z kasbiy pozitsiyasini asoslaydi.

O'qitish texnologiyalarini takomillashtirish

Antropologik yondashuv asosida quyidagi o'qitish texnologiyalaridan foydalanish maqsadga muvofiq.

Muammoli ta'lim texnologiyasi

Talabaga tayyor ma'lumot berish o'rniga tarixiy-pedagogik muammo taklif etiladi.

Masalan:

"Turkiston jamiyatida ta'lim tizimini yangilash nima sababdan zarur bo'lgan?"

“Jadidlar nima uchun maktab bilan cheklanib qolmasdan matbuot va teatrga ham murojaat qilgan?”

“Bugungi pedagog o‘z davrining ijtimoiy muammolariga qanday javob berishi mumkin?”

Bunday savollar talabani faktlarni yodlashdan tahliliy fikrlashga yo‘naltiradi.

Case-study texnologiyasi

Talabalarga jadidlar faoliyatiga oid muayyan pedagogik vaziyat beriladi.

Masalan, talaba o‘zini XX asr boshlaridagi ma’rifatparvar pedagog sifatida tasavvur qiladi. U quyidagi vazifani hal qilishi kerak:

“Mahallada savodxonlik darajasi past. Maktabda eski ta’lim usullari ustun. Siz yangi ta’lim usulini joriy etish uchun qanday pedagogik va ijtimoiy strategiya ishlab chiqasiz?”

Bu topshiriq tarixiy bilimni pedagogik qaror qabul qilish bilan bog‘laydi.

Loyiha asosida o‘qitish

Talabalar “Jadidlar merosi va zamonaviy maktab”, “Avloniy qarashlari asosida tarbiyaviy loyiha”, “Behbudiy va zamonaviy media-ma’rifat”, “Fitrat qarashlari va tanqidiy tafakkur” kabi loyihalarni ishlab chiqishlari mumkin.

Loyihaning asosiy sharti — tarixiy merosni oddiy takrorlash emas, balki uning zamonaviy pedagogik imkoniyatini asoslash.

Raqamli hikoyalash

Jadidlar faoliyatini raqamli hikoya, podkast, qisqa videorolik yoki interaktiv taqdimot shaklida ifodalash talabalarning kommunikativ va media kompetensiyalarini rivojlantiradi.

Bunda tarixiy ma’lumotlar insoniy hikoya bilan bog‘lanadi. Masalan, “Bir kunlik jadid maktabi”, “Ma’rifatparvarning qarori”, “O‘qituvchi va jamiyat” kabi mavzularda raqamli hikoyalar yaratish mumkin.

Dialogik ta’lim

Antropologik yondashuvda dialog muhim o‘rin egallaydi. O‘qituvchi yagona haqiqatni e’lon qiluvchi emas, balki ilmiy muloqotni tashkil etuvchi subyekt sifatida faoliyat yuritadi.

Talabalar quyidagi pozitsiyalarni muhokama qilishi mumkin:

- jadidlar faoliyatining eng katta natijasi maktabmi yoki jamiyat tafakkurining o‘zgarishimi?
- ma’rifatparvarlik va milliy o‘zlik o‘rtasidagi bog‘liqlik qanday?
- jadidlar g‘oyalari bugungi ta’lim tizimida qaysi jihatdan dolzarb?
- tarixiy merosni zamonaviylashtirishning chegaralari qanday?

Bu jarayonda talabalar fikrni dalil bilan asoslashni o‘rganadi.

Tadqiqot natijalari va muhokamasi

Tadqiqot natijalari jadidlar faoliyatini antropologik yondashuv asosida o‘qitish an’anaviy tarixiy-ma’rifiy yondashuvga nisbatan bir qator metodik afzalliklarga ega ekanini ko‘rsatadi.

Birinchi natija — tarixiy bilimning shaxsiy mazmuni kuchayadi. Talaba jadidlar faoliyatini faqat uzoq tarixiy davrga oid hodisa sifatida emas, balki insonning ta’lim, ma’rifat va taraqqiyot uchun kurashi sifatida anglaydi.

Ikkinchi natija — tarixiy meros va kasbiy kompetensiya o‘rtasidagi aloqadorlik ta’minlanadi. Talaba jadidlarning ta’limga bo‘lgan munosabatini o‘zining bo‘lajak pedagogik faoliyati bilan bog‘laydi.

Uchinchi natija — ta’lim jarayonida refleksiya kuchayadi. Talaba “Men jadidlar davrida yashaganimda qanday pedagogik qaror qabul qilgan bo‘lardim?” yoki “Bugungi ta’lim tizimida ma’rifatparvarlik nimani anglatadi?” kabi savollar orqali o‘zining kasbiy pozitsiyasini shakllantiradi.

To‘rtinchi natija — milliy pedagogik merosni zamonaviy kompetensiyalar bilan bog‘lash imkoniyati yuzaga keladi. Bu jarayon milliy merosni faqat tarixiy xotira sifatida emas, balki kasbiy rivojlanish manbai sifatida o‘rganish imkonini beradi.

Tadqiqot doirasida taklif etilgan modelning muhim jihati shundaki, u jadidlar faoliyatini ideallashtirish yoki romantiklashtirishga emas, balki ilmiy-tahliliy anglashga asoslanadi. Tarixiy

shaxslarning faoliyatini o‘rganishda ularning yutuqlari bilan bir qatorda, ular faoliyat yuritgan davrning murakkabliklari va tarixiy cheklovlarini ham hisobga olish zarur.

Antropologik yondashuv aynan shu imkoniyatni beradi. Chunki u tarixiy shaxsni “tayyor qahramon obrazi” sifatida emas, balki muayyan tarixiy sharoitda faoliyat yuritgan inson sifatida tahlil qilishga imkon beradi.

Shuningdek, mazkur model talabalarda tarixiy empatiyani shakllantirishga xizmat qiladi. Tarixiy empatiya tarixiy shaxsning qarorlarini bugungi mezonlar bilan shoshilinch baholash emas, balki o‘sha davr sharoitini tushunishga intilishdir. Bu kompetensiya pedagog uchun ham muhimdir. Chunki o‘qituvchi ta’lim oluvchini baholashda uning shaxsiy, ijtimoiy va madaniy sharoitlarini hisobga olishi lozim.

Shu jihatdan jadidlar faoliyatini o‘rganish pedagogik empatiyani rivojlantirish uchun ham imkoniyat yaratadi. Talaba tarixiy shaxsning muammosini anglash orqali o‘quvchining muammosini tushunish, uning rivojlanish sharoitini hisobga olish va individual yondashuvni qo‘llash zarurligini anglaydi.

Tadqiqot natijalari asosida antropologik o‘qitish modelining samaradorligi quyidagi mezonlar orqali baholanishi mumkin:

Kognitiv mezon: talabaning jadidlar faoliyati va tarixiy kontekst haqidagi bilimlari.

Tahliliy mezon: tarixiy hodisalar o‘rtasidagi sabab-oqibat aloqalarini aniqlay olish qobiliyati.

Kompetensiyaviy mezon: tarixiy g‘oyalarni zamonaviy pedagogik faoliyat bilan bog‘lay olish.

Kommunikativ mezon: o‘z fikrini dalillar asosida ifodalash va ilmiy muloqotda ishtirok etish.

Refleksiv mezon: o‘z kasbiy pozitsiyasi va pedagogik qarorlarini tahlil qilish qobiliyati.

Shu bilan birga, mazkur yondashuvni amalga oshirishda ayrim muammolar ham mavjud. Birinchidan, o‘qituvchi antropologik va kompetensiyaviy yondashuvlar mohiyatini yaxshi bilishi zarur. Ikkinchidan, o‘quv dasturlarida tarixiy materialni amaliy pedagogik faoliyat bilan bog‘lash uchun yetarli metodik imkoniyat yaratilishi kerak. Uchinchidan, baholash tizimi faqat faktik bilimni emas, balki tahlil, qo‘llash va refleksiyani ham qamrab olishi lozim.

Demak, jadidlar faoliyatini o‘qitish texnologiyalarini takomillashtirish faqat yangi metodlardan foydalanish masalasi emas. Bu, avvalo, ta’lim mazmunini qayta tashkil etish, tarixiy merosni insoniy va kasbiy mazmun bilan boyitish, talabaning faol subyekt sifatidagi rolini kuchaytirish jarayonidir.

Xulosa

Olib borilgan tahlil asosida quyidagi xulosalarga kelindi.

Birinchidan, jadidlar faoliyatini o‘qitish oliy pedagogik ta’limda milliy pedagogik tafakkurni shakllantirishning muhim vositalaridan biridir. Biroq ushbu jarayon faqat tarixiy faktlarni o‘zlashtirish bilan cheklanmasligi lozim.

Ikkinchidan, antropologik yondashuv jadidlar faoliyatini inson, madaniyat va jamiyat o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlar asosida o‘rganish imkonini beradi. Ushbu yondashuv tarixiy shaxslarni ijtimoiy-madaniy kontekstdan ajratib o‘rganishning oldini oladi.

Uchinchidan, jadidlar merosini zamonaviy pedagogik kompetensiyalar bilan bog‘lash ta’limning amaliy yo‘nalishini kuchaytiradi. Jadidlarning ilmga intilishi, ma’rifatparvarlik faoliyati, matbuot va teatr imkoniyatlaridan foydalanishi, tarbiya va axloqqa bergan e’tibori zamonaviy pedagogning tadqiqotchilik, kommunikativ, media, tanqidiy va ma’naviy-axloqiy kompetensiyalari bilan bog‘lanishi mumkin.

To‘rtinchidan, maqolada taklif etilgan antropologik o‘qitish modeli “tarixiy-madaniy kontekst — insoniy mazmun — pedagogik kompetensiya — amaliy faoliyat — refleksiya” mantiqiy ketma-ketligiga asoslanadi. Ushbu model jadidlar merosini zamonaviy ta’lim ehtiyojlari bilan bog‘lashga xizmat qiladi.

Beshinchidan, muammoli ta’lim, case-study, loyiha asosida o‘qitish, raqamli hikoyalash va dialogik ta’lim texnologiyalaridan foydalanish jadidlar faoliyatini o‘rganishni faol, tahliliy va kompetensiyaviy jarayonga aylantiradi.

Umuman olganda, jadidlar merosini antropologik yondashuv asosida o‘qitish bo‘lajak pedagoglarni tarixiy xotiraga ega, madaniy jihatdan ongli, tanqidiy fikrlaydigan va zamonaviy ta’lim muammolariga mustaqil javob bera oladigan mutaxassis sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

Amaliy tavsiyalar

1. Oliy ta’lim muassasalarining pedagogika yo‘nalishlarida jadidlar faoliyatiga bag‘ishlangan mavzularni faqat tarixiy ma’lumotlar asosida emas, balki zamonaviy pedagogik kompetensiyalar bilan bog‘liq holda tashkil etish.
2. Har bir jadid namoyandasi faoliyatini “tarixiy shaxs — muammo — faoliyat — g‘oya — zamonaviy kompetensiya” modeli asosida o‘rganish.
3. Ma’ruza mashg‘ulotlarida muammoli savollar, seminar mashg‘ulotlarida munozara va debatlar, amaliy mashg‘ulotlarda loyiha va case-study texnologiyalaridan foydalanish.
4. Talabalarga jadidlar asarlaridan tanlangan parchalarni zamonaviy pedagogik muammolar bilan bog‘lab tahlil qilish topshiriqlarini berish.
5. “Jadidlar merosi va zamonaviy pedagog”, “Jadidlar maktabi va innovatsion ta’lim”, “Ma’rifatparvarlik va media ta’lim” kabi loyihalarni ishlab chiqish.
6. Raqamli hikoyalash, podkast, videodars, interaktiv taqdimot va virtual ko‘rgazmalar orqali jadidlar merosini zamonaviy ta’lim texnologiyalari bilan integratsiyalash.
7. Baholash mezonlarida faktik bilim bilan bir qatorda tarixiy tahlil, mustaqil fikrlash, pedagogik muammoni hal qilish va refleksiya ko‘rsatkichlarini ham hisobga olish.
8. Pedagog kadrlar malakasini oshirish kurslarida antropologik yondashuv va tarixiy-pedagogik merosni zamonaviy kompetensiyalar bilan bog‘lashga qaratilgan maxsus metodik modullarni joriy etish.
9. Jadidlar merosini o‘rganishda ularni faqat ideallashtirishdan qochish va tarixiy shaxslarning faoliyatini davrning real ijtimoiy-madaniy sharoiti bilan bog‘liq holda ilmiy-tahliliy o‘rganish.
10. Mazkur modelning samaradorligini pedagogika yo‘nalishidagi talabalar ishtirokida tajriba-sinov ishlari orqali tekshirish va uning natijalarini kognitiv, kompetensiyaviy, kommunikativ hamda refleksiv mezonlar asosida baholash.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Avloniy, A. Turkiy guliston yoxud axloq. — Toshkent: O‘zbekiston, 1992.
2. Khajieva, F., & Rakhimova, S. (2024). Comparative Exploration of Freedom, Knowledge and Dignity in the Eastern and Western Philosophy of Enlighteners. ФИЛОЛОГИЯ Учредители: Софийский университет им. Святого Климента Охридского, (45), 37-47.
3. FERUZA, K., & SHAKHNOZA, R. (2025). A BRIEF OVERVIEW OF COLUM MCCANN’S WORKS AND PROSE STYLE. INTERNATIONAL JOURNAL, 5(2), 51-53.
4. Khajieva, F., & Rakhimova, S. (2023). EXPLORING LITERARY INNOVATIONS: A CLASSIFICATION OF FRAGMENTED FORMS IN BELLES-LETTRES TEXT. International Journal Of Literature And Languages, 3 (11), 47–53. https://doi. org/10.37547/ijll/Volume03Issue11, 7.
5. Tohirova, U. A. (2021). THE DESCRIPTION OF IMAGE IN H. SHAYKHOV’S WORKS. Студенческий вестник, (8-3), 52-54.
6. Hayitova, D., & Tokhirova, D. (2022). INSTRUCTIONAL STRATEGIES TO TEACH LISTENING. Academic research in educational sciences, 3(1), 726-730.
7. Akramovna, T. U. (2023). ALISHER NAVOIYNING “LISON UT-TAYR” ASARI MAZMUNI. SO ‘NGI ILMIY TADQIQOTLAR NAZARIYASI, 6, 246-252.
8. Shirinboyevna, M. D. (2023). MAMLAKATIMIZDA MEHMONXONA BIZNESINING HOLATI VA RIVOJLANISH TENDENSIYALARINING TAHLILI, MAVJUD MUAMMOLAR VA ULARNING YECHIMLARI. Экономика и финансы (Узбекистан), (2 (162)), 10-16.
9. Mamirova, D. (2024). REKLAMA MATNLARIDA XRONOTOPNING LINGVISTIK XUSUSIYATLARI. Innovation: The journal of Social Sciences and Researches, 2(1), 45-47.

10. Furkatovna, N. D. (2025). ACCENT AND IDENTITY IN TRANSITION: A COMPARATIVE STUDY OF ENGLISH VARIETIES. SUSTAINABILITY OF EDUCATION, SOCIO-ECONOMIC SCIENCE THEORY, 3(36), 11-13.
11. Sidikova, N. N. (2026). THE CONCEPT OF INDIVIDUALISM IN ROMANTICISM. Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal, 7(01), 351-358.
12. Siddikova, N. N., Gafforova, S., & Gafforova, I. (2022). APPROACHES TO DEVELOPING FOREIGN LANGUAGE TEACHING SYSTEM IN NONLINGUISTIC HIGH SCHOOLS OF UZBEKISTAN. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2(Special Issue 24), 381-388.
13. Jahonovna, S. S., & Avazbekovna, I. M. (2024). The Importance of Terminology in the Study of Specialized Language. Science and innovation, 3(Special Issue 19), 279-282.
14. Шомуродова, Ш. Ж. (2016). ИЗУЧЕНИЕ СЕМАНТИЧЕСКИХ ПРЕОБРАЗОВАНИЙ ПРИ ОДНОСТРУКТУРНОЙ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОЙ ДЕРИВАЦИИ (НА МАТЕРИАЛЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА). Ученый XXI века, (2-4).
15. Shavkatovna, I. Z. MULTILINGUALISM-AN INTERDISCIPLINARY CONCEPT OF SCIENTIFIC RESEARCH. CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PEDAGOGICS, 4, 60-63.
16. Shavkatovna, I. Z. MULTILINGUALISM-AN INTERDISCIPLINARY CONCEPT OF SCIENTIFIC RESEARCH. CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PEDAGOGICS, 4, 60-63.
17. Bhatt, J., Kurbonov, K., Ruzieva, D., Meylibayevich, S. K., Allashkurov, D. M., & Verma, A. (2025, November). Optimization of Data Quality for Green Finance Using XGBoost Algorithm: Integration of Financial Market Regulations. In 2025 5th International Conference on Advancement in Electronics & Communication Engineering (AECE) (pp. 760-765). IEEE.
18. Shavkatovna, K. Z. (2026). THE PRAGMATIC FUNCTIONS OF THE FRENCH LANGUAGE UNITS USED IN RUSSIAN LITERARY TEXTS. International Journal of Literature and Language Studies, 5(6), 44-47.
19. Алиева, Г. Т., & Эшбоева, Т. С. (2020). Fransuz tilida “ayol’’konseptining kognitiv tahlili. Молодой ученый, (30), 312-317.
20. Buranova, L., & Baxriddinova, S. (2026). TEACHING PRONUNCIATION THROUGH COMMUNICATIVE ACTIVITIES. BRIDGING THE GAP: EDUCATION AND SCIENCE FOR A SUSTAINABLE FUTURE, 76-78.
21. Behbudiy, M. Tanlangan asarlar. — Toshkent: Ma’naviyat, 1997.
22. Fitrat, A. Tanlangan asarlar. — Toshkent: Ma’naviyat, 2000.